№ 27: ЄВАНГЕЛІЗАЦІЯ КРАСОЮ

Бентежна сила справжньої молитви

РОБЕРТ БАРРОН

17 КВІТНЯ 2019

Одною з найразючіших літературних постатей XX століття була ірландська письменниця Айріс Мердок. Можливо, ви чули про її дивовижні глибокі романи «Відрубана голова» та «Школа чеснот» або натрапляли на абстрактніші філософські тексти – «Суверенітет добра» чи «Метафізика як керівництво з моралі». Найбільша слава прийшла до неї після смерті – завдяки книжці спогадів Джона Бейлі, її чоловіка, про повільне й емоційно нещадне сповзання дружини у хворобу Альцгеймера. Історія про те, як одна з найяскравіших жінок свого часу поступово втрачає розум, щонайменше пригнічує. Але завдяки майстерній розповіді Бейлі цей досвід, попри все, може дати добрі плоди.

Фото: Bertrand Gabioud

Ретельне дослідження художніх і філософських текстів Айріс Мердок свідчить про те, що її сприйняття людської природи було послідовно похмуре. На її думку, покладаючись лише на власні сили, людина занурюється в себе, черствіє серцем і завзято намагається звести весь світ до вузьких меж власного егоїзму. Такі погляди, звісно, доволі близькі до класичного християнського вчення про первородний гріх. Айріс Мердок доходить висновку, що, аби вирватися з в'язниці самозаглиблення, ми потребуємо духовних вправ; а через те, що нам так зручно бути зануреними в себе, ці вправи мають бути доволі приголомшливими змінами статусу-кво. Ми потребуємо Блага – у тій чи іншій формі – щоб вирватися з панцира свого страшного самолюбства.

Перша така вправа, на думку Айріс Мердок, – це вивчення іноземних мов. Забава з іншою мовою може бути легким веселим досвідом, здатним переконати людину, що словами можна послуговуватися грайливо. Але коли мову доводиться – заради виживання чи успіху – добре вивчити, то швидко з'ясовується, якою непідвладною, вимогливою й непримиренною вона може бути. Французьку не обходить, чи скоряються вам її нюанси, словниковий запас або дещо ірраціональна орфографія; німецьку мало турбує, чи вам вдалося оцінити її заплутаний – для носіїв англійської – порядок слів; грецьку анітрохи не зачіпає, якщо ви не здатні оволодіти

її алфавітом, а латинська абсолютно байдужа до ваших зусиль розібратися з її системою закінчень і словоформ. Ці мовні системи – об'єктивні, впорядковані, заплутані та красиві – просто є, і вони скоряють кожного, хто наважиться опанувати їх.

Вимогливу іншість французької мови я відчув невдовзі після прибуття до Парижа на докторантуру. Ми з друзями сиділи в переповненому ресторані в розпал обідньої перерви, і стереотипно гордий і нетерплячий офіціант підійшов узяти наше замовлення. Щойно він звернув на мене владний погляд і промовив «Oui?», я забув усю ретельно вивчену ресторанну лексику й дієприкметники минулого часу і зміг відповісти лише недоладним дитячим белькотінням. Як зреагував офіціант? Повернувся й пішов геть.

Ми потребуємо Блага – у тій чи іншій формі – щоб вирватися з панцира свого страшного самолюбства.

Друга духовна вправа, яку радить Айріс Мердок для приборкання егоцентризму, – це зустріч зі справжнім витвором мистецтва. Другосортне мистецтво насамперед призначене для задоволення. Комфортне, знайоме, приємне для ока, воно не кидає особливого виклику чутливості того, хто його сприймає. Наприклад, музика, яка лунає в ліфті чи в приймальні лікаря, має лише відволікати чи заспокоювати слухача; і картини, які висять у більшості готельних номерів і вестибюлів корпорацій, призначені втішати невибагливий смак. Ці твори передбачувано вписуються в загальновизнані канони доцільності, тож ми забуваємо їх майже одразу, щойно побачимо. Проте велике і справжнє мистецтво не прагне догодити. Навпаки, воно постає в усій своїй цілісності та діє на власних умовах, принципово байдуже до реакції глядача або слухача. В одній зі сцен автобіографічного шедевра «Портрет митця замолоду» Джеймс Джойс блискуче показує динаміку зустрічі з істинно прекрасним. Стівен Дедалус (фікційне альтер-его Джойса) тиняється морським берегом десь за Дубліном, коли помічає на тлі прибою жінку неперевершеної вроди. Він зупиняється та, знерухомлений красою, очима вбирає цей образ. Жінка раптом дивиться на нього й «спокійно витримує його погляд», перш ніж повернутися до споглядання відкритого моря. Байдужа до його почуттів і реакцій, вона дозволила йому спостерігати. Нарешті, зовсім змінений цією зустріччю, Стівен вигукує: «Боже небесний!» – і в ту мить вирішує стати художником, хроністом таких епіфаній прекрасного. Чарівна дівчина, що стояла на березі, не так утішила погляд Стівена Дедалуса, як змінила його, витягнувши з похмурого самозанурення та вказавши на покликання. Ганс Урс фон Бальтазар дуже схоже зауважує, що спочатку прекрасне обирає спостерігача, а потім посилає його з місією проголошувати побачене. Кілька років тому журнал «Rolling Stone» попросив

низку відомих музикантів назвати першу пісню, яка «перевернула їхній світ». Деякі відповіді були доволі банальні, але переважна більшість таки резонувала з Джойсом: опитані інстинктивно відчували різницю між просто приємними піснями (хай якими великими) та піснями, що виштовхували зі стану самовдоволення, змінюючи світобачення. Такі зустрічі з прекрасним Айріс Мердок і радить як духовні вправи.

Саме в цьому контексті я хотів би поміркувати про знамениту євангельську історію про фарисея й митаря (Лк 18, 9-14). Ісус розповідає про фарисея, який «ставши, молився так у собі: Боже, дякую Тобі, що я не такий, як інші люди – грабіжники, неправедні, перелюбці, або як оцей митар». Це, на думку Ісуса, лукавство, зовсім неадекватна молитва, адже вона просто утверджує людину в її самолюбстві. У цих словах, безумовно, просто розлого виявлене самовдоволення, але навіть фарисеєва мова тіла видає його: він стає у присутності Бога із упевненістю, яка аж межує з пихатістю. Сама молитва віддзеркалює його світ. Як другосортний мистецький твір чи белькотіння туриста, вона має просту функцію – догоджати. Тож той, до кого молиться фарисей, – це неодмінно фальшивий бог, ідол, який кориться чиїмсь егоїстичним потребам.

Молитва має силу скинути з п'єдесталу людське его й перевернути світ того, чиї уста її промовляють.

Але потім Ісус запрошує нас замислитися про молитву митаря. По-перше, промовиста його постава: «А митар, ставши здалека, не смів і очей звести до неба». Цей чоловік розуміє, що перебуває у присутності непідвладної сили, якою в принципі не може маніпулювати; тож він усім тілом показує, що сам кориться цій вищій владі, і говорить із простим красномовством: «Боже, змилуйся надо мною грішним!» І хоча це виразні слова, породжені розумом і волею митаря, у них нема претензії на незалежність і силу мовця – навпаки. Це більше крик або волання, визнання того, що він потребує чогось – отого таємничого милосердя, про яке благає.

У першій молитві бог – головний глядач в аудиторії, зібраній навколо его фарисея. Проте у другій Бог – головний актор, а митар – глядач, що чекає на виставу, яку й уявити не зовсім може. Саме тому молитва митаря – це приклад духовної вправи, про яку йдеться Айріс Мердок. Це так, ніби тебе опановує французька мова, або «Ґерніка» Пікассо, або «Екстаз святої Терези» Берніні.

У східній християнській традиції надзвичайно важлива «Ісусова молитва». Чи цілоденно молиться нею монах-відлюдник, чи іноді промовляє її людина, занурена в мирські клопоти, – у кожному разі ця молитва зміцнює духовне життя багатьох християн. Її формула випливає з молитви митаря: «Господи Ісусе Христе, Сину Бога Живого, змилуйся надо мною грішним». Отак без прикрас, просто, навіть грубо. Але ця молитва має силу скинути з п'єдесталу людське его й перевернути світ того, чиї уста її промовляють.

Тому вона одночасно скеровує грішника до переображення та прославляє істинного Бога.

Текст уперше опубліковано на сайті «Word on Fire».

РОБЕРТ БАРРОН 17 КВІТНЯ 2019

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**